ZESZYTY NAUKOWE POLITECHNIKI ŚLĄSKIEJ 1979

Seria: MATEMATYKA-FIZYKA z. 34 Nr kol. 623

Krzysztof HERMAN

OGÓLNA POSTAĆ WOLNYCH GENERATORÓW JĄDER PEWNYCH OPERACJI WERBALNYCH

Streszczenie. Praca niniejsza poświęcona jest wyznaczeniu ogólnej postaci generatorów jąder operacji werbalnych typu iloczynu nilpotentnego i polinilpotentnego grup wolnych.

W poniższych rozważaniach zastosujemy wyniki prac M.A. Warda [4], [5], [6] do wyznaczenia jąder iloczynów nilpotentnych i polinilpotentnych typu K_d. Odnośnie definicji i twierdzeń odsyła się czytelnika do prac [1], [3], [4], [5], [6] lub do nie publikowanej pracy magisterskiej autora.

Definicja 1

Niech $\{G_i\}_{i\in M}$ będzie rodziną grup, X - grupą absolutnie wolną przeliczalnej rangi, a V dowolnym podzbiorem X. Przez V(F) oznaczam podgrupę werbalną grupy F generowaną przez zbiór V (por. [1], [3]).

Niech $F = \prod^{*}_{i\in M} G_i$. V - iloczynem werbalnym grup G_i nazywam grupę

$$H = \prod^{*}_{i\in M} G_i = {}^{F}\!/_{V(F)\cap C},$$

gdzie C jest podgrupą kartezjańską, tj. jądrem odwzorowania kanonicznego iloczynu wolnego grup G_i w ich iloczyn prosty. $V(F)\cap C$ nazywam jądrem V-operacji.

Przykładami mogą być operacje nilpotentne i polinilpotentne typu K_d.

Niech $X = \prod^{*}_{\alpha\in M} X_\alpha$,

gdzie X_α jest absolutnie wolną grupą o generatorach $\{x_{\alpha i}\}_{i\in N}$. Zakładam, że zbiory M i N są co najwyżej przeliczalne.

Dalej podaję konstrukcję jądra operacji nilpotentnych i polinilpotentnych dla czynników będących grupami wolnymi.

Ustalam $d>1$, gdyż konstrukcja przebiegać będzie analogicznie zarówno w przypadku jąder operacji nilpotentnych (przypadek $d=1$) jak i operacji polinilpotentnych typu K_d. Dla ustalenia uwagi przyjmuję, że dany jest opis wolny φ (por. [5]) grupy X, w którym rolę wolnych generatorów X gra zbiór $\{x_{\alpha i}\}$.

Niech J_d będzie, podobnie jak w pracy [2], zbiorem inwertatorów bazowych d - wagi 1. Zgodnie z głównym wynikiem prac [4] i [5] $\varphi(I_d) = J_d$ jest zbiorem wolnych generatorów $P_{K_d}(X)$. (W przypadku d=1 - zbiorem generatorów k_1 - wyrazu dolnego szeregu centralnego).

Twierdzenie 1

Elementy $\overline{J}_d$, będące w X komutatorami w symbolach $x_{\alpha i}$ są albo elementami z X_α albo elementami podgrupy kartezjańskiej C.

Dowód

Z definicji inwertatora bazowego [4] wynika, że elementy J_d są utworzone z generatorów $x_{\alpha i}$ za pomocą komutowania i odwrotności. Jeżeli wszystkie komponenty komutatora noszą ten sam indeks α to teza jest oczywista, gdyż jest on elementem X_α. Należy więc wykazać, że jeżeli komponenty komutatora j_o leżą w różnych czynnikach wolnych X_α to $j_o \in C$.

Rozważam iloczyn prosty $\overline{X} = \prod^*_{\alpha \in M} X_\alpha$ i zbiór odwzorowań $\varphi_\alpha : X_\alpha \longrightarrow \overline{X}$ będących zanurzeniami X_α w X.

Z własności iloczynów prostych (por. [5] rozdz. 1.8) odwzorowania φ_α sklejają się w odwzorowanie $\varphi^* : X \longrightarrow \overline{X}$ o tej własności, że obcięcie $\varphi^*_{X_\alpha}$ jest identyczne z φ_α. Dokonując rozszerzenia φ_α na X w ten sposób, że

$$\varphi_{\alpha_1}(X_{\alpha_2}) = 1 \quad \text{przy} \quad \alpha_1 \neq \alpha_2$$

stwierdzamy, że jądro φ^* jest częścią wspólną jąder φ_α traktowanych jako odwzorowania X w $\overline{X}$. Z drugiej strony φ^* jest kanonicznym odwzorowaniem X w $\overline{X}$, więc jego jądrem jest C ([5], rozdz. 1.8).

Wystarczy więc pokazać, że rozważany komutator j_o przechodzi w 1 przy wszystkich φ_α. Z założenia o j_o wynika, że zawiera on komponenty z co najmniej 2 różnych czynników wolnych X_{α_1} i X_{α_2}. Stąd wnioskujemy, że przy każdym φ_α przynajmniej jedna komponenta j_o przechodzi w 1. Prosta indukcja pokazuje, że zamiana na 1 choćby jednej komponenty komutatora powoduje, że komutator staje się równy 1, co kończy dowód.

Opierając się na powyższym twierdzeniu można wprowadzić oznaczenia na podzbiory $\overline{J}_d$. Przez $\overline{J(\alpha)}$ oznaczam zbiór $\{j_1(\alpha), j_2(\alpha) \ldots\}$ generatorów $P_{K_\alpha}(X)$ zawartych w X_α zaś $\overline{J(0)} = \{j_1, j_2 \ldots\}$ oznacza zbiór generatorów neutralnych $P_{K_\alpha}(X)$, tzn. leżących w C. (Wykorzystując terminologię O.N. Gołowina należałoby powiedzieć całkowicie neutralnych). Ponadto dla dowolnej rodziny podgrup $\{G_i\}_{i \in I}$, jeżeli zbiór indeksów I jest uporządkowany oznaczam przez

$$\prod_{i \in I} G_i$$

zbiór tych elementów g, które można zapisać w postaci:

$$g = g_{i_1}\, g_{i_2} \cdots g_{i_n} \quad \text{i} \quad i_1 < i_2 < \ldots < i_n.$$

Stosując teraz twierdzenie 3.4 z pracy [2] dla iloczynów wolnych dostaję równość

$$P_{K_d}(X) = \prod_{\alpha \in M} P_{K_d}(X_\alpha)(P_{K_d}(X) \cap C) \tag{1}$$

Równość (1) i twierdzenie 1 stanowią podstawę konstrukcji wolnych generatorów jąder iloczynów nilpotentnych i polinilpotentnych w przypadku grup wolnych.

Z równości 1 wynika, że $\prod_{\alpha \in M} P_{K_d}(X_\alpha)$ tworzy zbiór reprezentantów schreierowskich $P_{K_d}(X)$ względem podgrupy $P_{K_d}(X) \cap C$, por. 1.

Reprezentanty oznaczam

$$S = c_{\alpha_1} \cdot c_{\alpha_2} \cdot \ldots \cdot c_{\alpha_n} \qquad c_{\alpha_q} \in P_{K_d}(X_{\alpha_q})$$

$$\alpha_1 < \alpha_2 < \ldots < \alpha_n$$

Aby móc stosować metodę Schreiera trzeba jeszcze wyznaczyć funkcję selekcjonującą.

Przyjmujemy więc:

$$\overline{c_{\alpha_1} c_{\alpha_2} \cdots c_{\alpha_n} j_k} = c_{\alpha_1} c_{\alpha_2} \cdots c_{\alpha_n} \quad \text{dla} \quad j_k \in C$$

$$\overline{c_{\alpha_1} c_{\alpha_2} \cdots c_{\alpha_n} j_k(\alpha)} = c_{\alpha_1} c_{\alpha_2} \cdots c_{\alpha_l}\, j_k(\alpha)\, c_{\alpha_{l+1}} \cdots c_{\alpha_n}$$

$$\text{dla} \quad j_k(\alpha) \in P_{K_d}(X_\alpha) \ \text{i} \ 0 < \alpha_l \leqslant \alpha < \alpha_{l+1}$$

Rozpatruję teraz wyrażenia postaci

$$S\, j_k(\alpha)\, \left(\overline{S\, j_k(\alpha)}\right)^{-1}$$

tworzące schreierowski układ generatorów, por. [1].

W przypadku j_k neutralnych otrzymujemy pierwszy typ wolnych generatorów postaci

$$S\, j_k^{\varepsilon}\, S^{-1},$$

gdzie S jest reprezentantem, $\varepsilon = \pm 1$.

Dla nieneutralnych generatorów $j_k^{\varepsilon}(\alpha)$ dostaję wyrażenie postaci

$$c_{\alpha_1}\ldots c_{\alpha_2} c_{2+1}\ldots c_{\alpha_n} j_k^{\varepsilon}(\alpha)(c_{\alpha_1}\ldots c_{\alpha_l} j_k^{\varepsilon}(\alpha)\, c_{\alpha_{2+1}}\ldots c_{\alpha_n})^{-1} =$$

$$= \left[(c_{\alpha_{2+1}}\ldots c_{\alpha_n},\ j_k^{\varepsilon}(\alpha)\right]^{(c_{\alpha_1}\ldots c_{\alpha_l})},$$

gdzie

$$[a,b] = aba^{-1}b^{-1} \quad \text{i} \quad a^b = bab^{-1}$$

Z uwagi na fakt, że c_{α_q} są dowolnymi elementami z $P_{K\alpha}(X_{\alpha_q})$ mogą dla dowolnego reprezentanta

$$S = c_{\alpha_1}\ldots c_{\alpha_l}\, c_{\alpha_{2+1}}\ldots c_{\alpha_r}$$

wprowadzić oznaczenia

$$A_{\alpha_l} = c_{\alpha_{l+1}}\ldots c_{\alpha_n} \quad \text{i} \quad B_{\alpha_l} = c_{\alpha_1}\ldots c_{\alpha_l}$$

wtedy drugi typ wolnych generatorów $P_{K\alpha}(X) \cap C$ będą postaci ogólnej

$$[A_{\alpha_l},\ j_k^{\varepsilon}(\alpha)]^{B_{\alpha_l}} \qquad \varepsilon = \pm 1$$

Oczywiście jeżeli $\alpha > \alpha_n$ to $S\, j_k(\alpha) = \overline{S\, j_k(\alpha)}$ i wtedy generator nie powstaje, zaś gdy $\alpha < \alpha_1$ to w drodze umowy przyjmuję $B_{\alpha_2} = 1$ i generator jest postaci $[S,\ j_k^{\varepsilon}(\alpha)]$.

LITERATURA

[1] Karras A., Magnus W., Solitar D.: Combinatorial Group Theory. Toronto 1966.

[2] Moran S.: Associative operations on groups I. Proc. London Math.Soc. 6 N° 24 (1956).

[3] Neumann H.: Varieties of Groups, Springer Vrl. 1969.

[4] Ward M.A.: Basis for polynilpotent groups. Proc. London Math.Soc. (3) 24 (1972) 409-431.

[5] Ward M.A.: Basis commutators. Philos.Trans Royal Society Ser. A 264 (1969) 343-412.

[6] Ward M.A.: The third term of the lower central series of a free group as a subgroup of the second. The Book dedicated to the memory of Hanna Neumann. Toronto 1976.

СВОБОДНЫЕ ОБРАЗУЮЩИЕ В ЯДРАХ ВЕРБАЛЬНЫХ НИЛЬПОТЕНТНЫХ И ПОЛИНИЛЬПОТЕНТНЫХ ПРОИЗ ВЕДЕНИЙ

Р е з ю м е

В статье даётся конструкция свободных образующих в ядрах вербальных нильпотентных и полинильпотентных произведений свободных сомножителей.

Конструкция использует теорию коммутаторов Уорда.

FREE GENERATORS OF KERNELS OF VERBAL NILPOTENT AND POLYNILPOTENT PRODUCTS

S u m m a r y

In this paper we give the construction of free generators of kornels of verbal nipotent and polynilpotent product for free factors. The construction is based on Ward's theory of basic commutators.